

ОЛЕТ
ОЛЬЖИЧ

Підзамча
Поезія, проза,
ЛИСТИ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2023

Проза

ДИВНА ПОДОРОЖ

Цілий вечір учора просидів я за книжкою «Небо і Зірки». Голова моя була повна різних думок, і десятки питань виникали у мене у голові, лишаючись без відповіді. Більш за все цікавив мене загадковий Марс. От як би вигадати таку машину, щоб дістатися туди!

Як попали ми туди, не скажу. Попали, та й годі. Нас було троє: я і мої товариші Павлик і Михась. Озброєні ми були дуже добре. У кожного з нас було по тугому лукові і порядному мішку зі стрілами. Крім того, ми мали по добрій дубовій палюзі з залізним кінцем. За плечима були мішки з різними запасами. Коли ми висадились на сей невідомий берег, було за південь, сонце пекло досить сильно. Ми знаходились у великій кам'яній пустелі. Очі не радувала ні одна зелена рослина, ми не зустрічали ні одної живої істоти. Скрізь сірий граніт та жорсткий пісок. Михасеві навіть захтілося повернутись додому на зелені килими нашої України, але повертатись було вже пізно, і хоча він і говорив нам, що зовсім нецікаво подорожувати по мертвій пустелі, та примушений був за нами йти. На щастя, нам не прийшлося довго сумувати: в далечині щось зазеленіло. Ми поспішили туди і швидко побачили ліс з невеликих дерев і кущів. Праворуч од нього тягнулись болота, вкриті зеленою травицею і ріжнобарвними квітками. Коли ми увійшли у се нове зелене царство, цілі зграї дрібних пташок знімались з-під наших ніг і злякано щebetали, знову ховаючись у кущах. Хмари бридких, великих, зелених мух і струнких комарів крутились круг нас у веселому танку. Чудові метелики і ріжнокольорові бабки то спочивали на квітках, то підіймались високо угору і здавалися чорними крапками на фоні темно-синього неба. А квіти! Скільки їх було тут! Високі, великі квітки, схожі на нашу рожу, гоїдали своїми жовтими голівками. Дрібнесенькі незабудки, як килим, укривали по деяких місцях землю. На кочках синіли гіганти-дзвіночки,

а білі дрібні квіточки на довгих стеблинах росли у самій воді. Усіх і не перелічиш. Теж на болоті росли кумедні кактуси і ніжні мімози, що звертали своє листячко, коли до них приторкнутись.

Там, де сухіше, на горбочках та по невисоких горах, переважали хвойові дерева. Невеличкі сосни, ялини та піхти. Де-не-де попадались і дубочки.

Вечоріло. Ми йшли і з захопленням оповідали один одному свої вражіння. «Хіба хто з людей бачив таку країну, якою любуємось зараз ми!» І справді, на небі з'явилося багато чудових зірок, а цілих два місяці освітлювали нам дорогу. Нашу увагу звернув на себе великий чудний кактус. Я стрелив у нього, і враз те місце, де черкнула моя стріла, загорілося фосфоричним світлом. Ми били палками по кактусах, що стояли круг нас густою стіною, і за нами zostавалася ясна стежка. Та ось попереду заблищала вода, і ми побачили широку річку, а коло неї високі кам'яні скелі. Нам хтілося спати, і, щоб укритись від холоду, ми думали скористуватися невеличкою печерою. Але скільки ми не йшли, не могли дійти до кінця сієї печери. Нарешті ми зрозуміли, що вона має форму кола і ми кружляємо увесь час круг товстелезної кам'яної підпори. Викресавши вогню і запаливши ліхтар, ми побачили декілька тяжких кам'яних лав, зіставлених у коло. Ми зрозуміли, що попали у хату тутешніх мешканців.

Зоставатися ночувати тут було небезпечно, і ми порішили зараз же покинути сей ненадійний захисток. Ледве ми встигли вийти з печери, як побачили двох тубільців, що верталися, мабуть, з полювання, бо несли кожен по убитій тварині. Вони були більш схожі на жаб, ніж на людей. Одягнені були вони в звірячі шкури, а бридкі голови їх були вкриті цілою копною рудого довгого волосся. Рот їхній нагадував пташиний дзьоб. Ми подякували Богові, що не зустрілися з ними у печері. Переночували ми у кущах, а другого дня уранці побачили величезного птаха, що спочивав, сидячи на скелі. Птах міцно спав, і ми скористувалися цим, щоб вилізти на нього і зручно вмотитись на широкій спині. Почувши щось непевне, се чудовисько знялося і почало підніматися угору, а ми тим часом одноголосно охрестили його «Прокиданням». Коли він почув се імня, то стрепенувся, бо се була його назва, і стрілою понісся до ясної зірочки, що на чистому небі. Ми надовго покидали чарівний Марс, щоб знову побачити рідні степи, ліси, гори та ріки. «Прокиданням» не доз-

волено було попадати в атмосферу землі, і тому він скинув нас з висоти 250 верст. Не знаю, що сталося з моїми товаришами, знаю тільки, що я попав прямісенько у димар своєї хати, а з димаря у ліжку. Я падав з великої височини, але зовсім не забився.

О. НЕВІДОМИЙ

СКЕЛЯ

Над безкраїм синім морем висилася гранітна скеля. Верх її вкривав лише мох, а нижче росли сухі жорсткі трави та дрібні гірські квітки. Тисячі років стояла вона над кипучою бездною і гордо дивилася у неї. Вона нікому не давала захисту, тільки ящірки могли водитися між сухою травою на південному боці та на самій її вершині, у глибокій впадині, склав з глілля та трави собі гніздо велетень — гірський орел. Віки збігали дощові води з її боків, віками плескалось буйне море у неї під ногами, і щороку все більш розмивалося сірого граніту і більше ставало глини та піску, котрих зносила вода униз і утворювала там кучугури, що заростали травою. Сонце влітку накаляло своїм промінням камінь, і він тріскався, вітер забірався у щілини, висушував і вивітрював. Дощові краплини під час гроз вибивали на її поверхні непомітні ямки. Од холоду вночі скеля теж тріскалася. Найбільш за все працювало море. Воно щороку в час осінніх бур все більш підмивало кам'яного титана. У безперестанній боротьбі проходили тисячоліття.

Але і скелю ждав кінець. Одного року видалась дуже холодна і снігова зима. Ще з осени у тріщини, пороблені сонцем, забралася вода і, замерзаючи, розпірала їх і поширювала. Уся впадина, де було орлове гніздо, теж наповнилась водою. Снігу випало сила, і він, потроху зсовуючись, зносив мох і підставляв під вітер голий камінь. Лід розбив довгі борозни. Але найгірше було попереду. Весняне сонечко пригріло, побігли з гори струмки, лід, сковуючи порепані тріщини, розтав, і цілий град каміння покотився униз. Одкрилися глибокі тріщини, в які зараз же забралася вода і, протікаючи по них, забирала пісок та осколки. На зворотах вона з силою била у стіни, видовбувала і поширювала їх. Бували холодні ночі, і вода замерзала, а потім котилася з новою силою. Зацвіли квіти, зазеленіла трава під горою на

кучугурах. Море своєю широкою блакиттю мірно колихалося. Недовго любувалася сим скеля: надходив її кінець. Раз уранці з-під її ніг одвалився величезний камінь, і звідти ринувся потік чистої ключової води. Вбігаючи в море, він котився під боком кам'яної стіни й підмивав її. Скеля губила свою останню підпору. Коли однієї бурної ночі налетів дужий шквал і море почало в гніві битись під нею, скеля вже не витримала. Крига на вершині вже розтала, а струмінь все глибше в'їдався під неї. Загуркотів грім, ударила блискавка у самий верх.

З тяжким стогоном упала половина скелі у скаженіюче море, а друга розсипалась каміннями. А море, прийнявши в себе страшну кам'яну масу — свого давнього ворога, — ще більш почало лютувати та кидатись на берег...

Проїшла яка сотня літ. На місці гордої скелі ріс величезний сосновий бір. Коріння дерев міцно обіймало великі камені — останки гори.

Була весна. Безліч ріжних квіток росло на краю лісу. Між міцними дубочками весело виглядали стрункі білі березки, смутні жажливі молоденькі осики злякано шелестіли своїм срібним листячком. Десь кувала зозуля, а над струмком, тим самим, що колись вибився з-під скелі, щебетав молодий соловейко.

О. СВІТАНОК

ВЕСНЯНИЙ ГІСТЬ

Сьогодні я вперше почув його. Південний вітер колихав сонні і приносив з собою тепло. Із-за білих хмар, що проносилися над землею, де-не-де проглядало ніжне, ясно-синє, весняне небо.

Він сидів на гілці високо над моєю головою і співав свою першу весняну пісню у ріднім краю.

Виспівував свою радість, що повернувся на батьківщину, що побачив рідний сосновий ліс, що знову почув його тихий шум.

Іноді він замовкав, бо згадував: і недавню подорож, і страшне море, і бурі на ньому, і чужі країни.

Він покинув теплі, багаті їжею гаї, перетерпів усе, аби дістатися на холодну, але рідну йому північ.

Він був не один: разом з ним летіли сотні його братів.

Безліч їх упало на дорозі, багато загинуло в кігтях ворогів, але інші не загубили свого бажання і нарешті дісталися до рідної землі.

О, коли б люде могли так любити свою батьківщину!
(1921–1922)

О. СВИТАНОК

ХИТРИЙ МАТЕМАТИК Наука чудес (відділ Алгебра)

Ото в одному Королівстві, у великому місті жив на горіщі вчитель Математики. Раз він якось прислуживсь самому королеві, чи то він яку машину вигадав, чи що інше, а таки прислуживсь так, що король покликав його перед свої очі.

Прийшов він до того царського палацу, аж там вартових... Тільки за допомогою Алгебри перелічиш. І все такі вредні: не пускають. Кажуть: «Що тобі, Волоцюго, знадобилося робити в царських палатах?» І довго так простояв знаменитий вчений перед брамою, а таки діждався, що провели його до королівської почивальні. Не станемо казати, що вони там робили та про що балакали, тільки наприкінці питає король: «Що ти хочеш в нагороду за свою працю?» Замислився наш математик, а далі промовляє: «Як маєте мені, Ваша Величність, що дарувати, так покладіть мені на оцю шахматну дошку житніх зерен у такому порядку: на першу кліточку покладіть два зерна, а на інші в степенях. Але я як учитель математики гімназії ім. Вашої Величності запевняю, що ви не зумієте дістати стільки хліба, щоб мені заплатити, а якби здобули, то я став би найбагатшим з людей усього світу, навіть Вашої Величності».

«Що се ти верзеш? — здивувався король — Це не більше буде, як хунтів з п'ять і для тебе буде обідно».

«О, за мене не турбуйтеся, а краще давайте будем лічити».

...«Це стільки зерняток на кліточках, а щоб перетворити у пуди, треба перелічити, скільки зерняток у пуді». В царя од страху затулилися очі й олівець упав додолу... Візьмем одну восьму хунта і перелічимо... А! 1500 штук. Ну, тепер побільшимо на вісім, щоб узнати, скільки в хунті зерняток. О! € 12 000. А тепер треба помножить на сорок, щоб узнати, скільки в пуді:

$12\ 000 \times 40 = 480\ 000$. Але, щоб менше було плутні, візьмем кругле число. Нехай буде 500 000. Поділимо зернятки останньої клітки на 500 000 і ми будемо знати, скільки се буде пудів, а далі будем пуди поступенно зменшувати і вилічим, скільки було на останніх клітках... «Остача 51 616 зерен!» В бідного короля вже очі аж посоловіли... «Майте на увазі, Ваша Величність, що я даю щоразу дуже великі походи на зернах... Далі йде вже більш-менш дрібниця, і я вам її дарую, а також 2 зерна першої клітки, але все ж таки пам'ятайте, що з мого боку скрізь був поход. ...Тепер, щоб узнати кінешно, скільки ви винні мені заплатити, слід скласти всіх кліток. Сперше почнем складати цілі пуди... Ох, старість — не радість. На таких пустякових числах — і встиг збитися два рази, добре, що хоч помітив та взяв на увагу, а то вийшла б помилка на яких тисячу пудів... Так!.. Цілих 73 657 247 299 978 пудів та в дробях $18\frac{3}{4}$ п. Остача зерняток складає 10 хунтів.

Значить, усього: 73 657 247 299 297 п.

Кажучи словами: *сімдесят три триліони, шістсот п'ятдесят сім біліонів, двісті сорок сім мільйонів, двісті дев'яносто дев'ять тисяч, двісті дев'яносто сім пудів жита.*

Так що коли б ви зібрали увесь річний врожай з усієї землі, то й того не стало б, щоб мені оддячити.

Коли ж ви не довіряєте, то давайте ще раз перевіримо». Обернувся назад і бачить, що король думав-думав, лічив-лічив, узяв та й умер.

Оставсь бідний математик не причом.

КАЗКА ПРО КРИВДУ ТА ПРАВДУ

Ото були собі два брати: бідний і багатий. А тому були вони нерівні, що менший не міг кривити душею та обдурювати людей, а жив з того, що посіє, хоч землі було обмаль.

Старший, маючи іншу вдачу, узявся торгувати. Землю обробляли йому наймити, а сам жив паном.

У багатиря худоби повен двір, землі оком не обіймеш, а в бідного й худоби, що кінь та корівка, дітей повна хата, а землі, й казати не хочеться — так мало та така погана. А бідний брат все ж таки не жаліється на долю: «Хоч душа,— каже,— спокійна, чужі гроші не давлять». «Та кинь-бо свою правду,— раз

мовив багатир, — подивись хоч на себе та на мене і порівняй! Ти правдою чуть не в хліву живеш, а я у рубленій хаті. Землі в тебе стільки, що курка переступить, а в мене за день конем не об'їздиш. Як моя худоба йде вулицею, то не пройде, не проїде, а твоя чуть, нещасна, з голоду не здихає».

А той своє торочить.

От і побились об заклад. «Я, — каже бідний, — віддам тобі й останню худобу, і все своє добро, і халупку, коли, як будемо питати людей, скажуть на твоє».

Пішли вони великим шляхом і кого не спитають — всі кажуть, що правдою тепер не проживеш, а з кривди забагатієш.

Забрав багатир в бідного скотину, забрав одіж, землю, а в хаті, каже, поживи, доки мені не знадобиться: зробив таку ласку.

Голодує сім'я меншого брата: і скибки хліба в хаті немає, діти плачуть, просять їсти.

Надумався він йти до багатого хліба просити. «Одроблю, — думає, — колись».

Прийшов, вклонився, просить.

А багатир одмовляє: «Дай очі повиколію, тоді дам». Таке щось на його найшло.

Подумав, пожурився бідний брат та й дає виколіювати. «Сліпий якось проживу — не один же я на світі темний, а вдома сім'я з голоду пухне».

Ото й живе сліпий. Піде на шлях, сяде під деревом та й жде, щоб хто дав кусок черствого хліба.

А одного разу жінка щось вдома забарилася, а вже й ніч настає. Сліпий собі й думає: «Може, сам якось дійду помацки до дому». Пішов, але звернув не по тій дорозі, як треба було, та й дістався великого бору.

А там якраз різні чортяки радилися та оповідали один одному, хто і яке лихо кому вчинив. Сліпий і підслухав багато чого, а головне, що незрячий прозріє, як помастить собі очі росою з того дерева, під яким збираються нечисті сили.

Перед світом вони порозліталися, а сліпець, діждавшись ранку, помастив собі очі цілющою росою і вмить прозрів. Подякувавши Богові, пішов він у світ, набравши з собою цілющої роси, щоб робити нещасних сліпців видючими та допомагати людям, як навчився він тої ночі у лісі. Помандрував та й повернувся до свого села такий, що й не пізнати. Добра та грошей

навіз силу, бо вилічив навіть царську дочку. Став добре жити, а багатиря заздросці аж за серце та печінки схопили: так хочеться бути найбагатшим. Тільки довідався в брата, що і як, так і побіг у ліс шукати й собі нового багатства. А чортяки його побачили та й розірвали на дрібні кавалочки.

ПІД ВОДОЮ І КОЛО НЕЇ

Вода в ставку стала каламутна. Понабухали бруньки на вільхах, а на старих вербах, що росли на греблі, з'явилися навіть молоді листочки. Весело шумів «водоспад». Цвірінькали горобці.

Весна будила життя. А життя було усюди: і на землі, і у воді, і в повітрі. Перебувши довгу, холодну зиму на самому дні у глибокій ямі, вплив на прогулянку володар ставу старий королівський короп. Не сподобалося йому тут: дуже вже багато соняшного проміння попадало у воду і сліпило очі. Він подався знову до свого темного палацу. Не те думала хижа, зубаста щука. Хоч вона і була вже в літах і мала завдовжки мало не два аршини, але, зрадивши теплу і світлу, то прудко плавала на поверху, то нерухомо вигрівалася де-небудь на сонечку. Дрібна риба вже давно плавала цілими табунами. Похмурий чорний рак виліз зі своєї нори під корінням дерева і зараз же попрямував до купи водорослів на дні в надії поласувати черепашками. Він збирався незабаром линяти і тому починав одгодовуватись. Водяний пацюк, котрий теж був з невеселих, і той лагідніш дивився навколо. Жаби у своєму болотці й у невеликій затоці голосно співали веснянок, а поважна черепаха сиділа на старому перекинутому човні, що плавав по всьому ставку, і немов контролювала прихід весни.

Прошло яких три тижні. Коли б ви подивились тепер на став, то не пізнали б його. Перш за все усі дерева, що росли над водою, вдяглися у зелене убрання. Береги поросли травою, а з води повитикався очерет. Поверх став вкрився різними водяними рослинами і листям купави. Коли б ви заглянули гарненько у воду, то помітили б і там життя. Між зеленим баговінням плазують різні комашки і личинки. Багато дрібних жучків і спочиває на стеблинах, і плаває. Можна було б углядіти і самотніх плавунців.

Якби ви узяли коло берега в жменю води, то побачили б безліч ледве помітних істот — водяних бліх. По воді, мов хлопці по

кризі, ковзають довгоногі водоходи, а коло берега у скаженому танку крутяться вертячки. З'явився і зимородок і тепер увесь час полює за дрібною рибою. Жаби наметали стільки ікри, що у затоці аж води не стало видно.

Життя посувалося все далі й далі. Жаб'ячий затон нагадував собою живу кашу — така сила була там ополоників. У пацюка в норі з'явилося п'ять маленьких пацючат, а зимородок обзавівся гніздом і молодю жінкою. Риба почала метати ікру. Зграями ходила вона попід берегами. Рачиха вже носила на хвості малесеньких раченят.

Минув місяць. На пісковій мілі лежала невеличка купка ікри. Її залишила тут після себе срібна плітка, що разом з іншими рибами плавала у зграї. Довгий час лежала ся ікра на жовтому піску, і в ній почали рости маленькі рибки. Одного теплого дня з кожної ікринки вийшло на світ по ледве помітному рибеняті. Вони не кидали місця свого народження і весь час сновигали маленькою зграйкою. Чим вони годувалися — не знаю. Мабуть, ловили різних інфузорій, а як трохи підросли, полювали за тими водяними блошками. За недовгий час на маленькій мілі зібралось безліч рибенят, що все невеличкими стайками припливали з непривітних країв на сонячне місце, де була вдень тепліша вода і було де побавитись.

Минула молода весна, проходило і красне літечко. Наші рибенята підросли і стали справді схожі на рибок, а не на якихсь ледве помітних ополоників. Багатьох з них не стало. З нашої зграйки, що тут народилася і складалася найменш з 200, лишилося яких-небудь 20 рибок. Але се були міцні й бувалі. Вони обминули сотні небезпек, що погрожували їм, і здобули сим собі великий досвід. Вони знали вдачу водяних жуків, що знищили таку силу їхніх братів і сестер. Знали, як небезпечно підпливати під ніс до зеленої жаби. Рибенята підростали і робили невеликі подорожі. Та сі прогулянки частенько ставали їм двома або трьома з родини. Хижі окунята, що трималися глибокого місця на піску або крутих берегів, іноді робили напади на наших подорожніх, щоб поласувати м'ясцем. Нікчемні, неприспособлені давали життя і місце у ньому прудкішим, обережнішим, сильнішим та розумнішим. Так було споконвіку, ведеться зараз і буде вестися до кінця світу. В нашій невеличкій родині рибенят, про яких я вам оповідав, була одна маленька, прудка рибка. Вона

відрізнялася від інших білою смугою, що оперезувала її срібне тільце. Цю одміту вона дістала в нагороду за живучість од зимородка, що був уже зовсім вихопив з води наше рибеня. Та в сей час над ставом з'явився величезний шуліка, і мисливець з переляку випустив свою здобич. Коли табун подорожував, ся рибка завсігди вела перед і таким чином здобула посаду провідця. Одного разу, коли родина була на далекій прогулянці, рибенята помітили зграю молоді, що метушилася коло чогось білого. Багато дрібноти смикало біленький кавалочок, що висів на ледве помітній ниточці. В сей час до гурту підпливла велика досвідчена риба. Ледве глянувши на невідому малечеві річ, вона круто повернула і попливла геть, а рибенята знову почали бавитись. Побачивши неуспіх товаришів, наша рибка кинулась до загадкового шматочка, ухопила його до рота і щосили потягнула вниз... Щось ляснуло, сіпнуло рибку догори і розірвало у неї ніжний верхній щелеп. Вона гірко поплатилась за свою цікавість. Злякана зграя розбіглася, а понівечене рибеня, кинувшись убік, забилося у водорослі. Але вона не могла довго там пробути: її тягнуло доверху. Розірваний рот болів, не ставало сили, тільце переверталось догори животом. Але наша рибка не хотіла вмирати. Вона кріпилася і заставляла себе рівно плавати. Сю ніч перебула вона, забившись під берег, і ледве не стала здобиччю молодого рака. На ранок їй стало куди краще. За ніч розірвана губа трохи загоїлась і не так боліла. За свою необережність рибка ледве не позбулася життя, але здобула і досвід. Тепер вона знала, що таке залізний гачок. Вона була щасливіша за тих рибенят, що не скуштували сієї новини. Вони її колись скуштують, але заплатять за се життям. Наша рибка не знайшла своєї рідні й лишилась самотньою.

А літо минуло. Ось почав падати у воду лист з вільх та ліщини. Хижі щуки дужче почали полювати на рибок, чуючи скорий прихід голодної зими. Раки за літо од'їлися і не вилізли зі своїх нір. Похмурі окуньки ховалися під крутими берегами. Не стало на болоті малих жабенят: вони повиростали. Пацюк лишився сам у своїй норі, бо діти давно відокремились і улаштували власне господарство. Наша рибка за літо підросла і розситіла. Вона інстинктом почувала потребу мати в своєму тілі запас жиру. Зимородок одлетів у вирій. Пожовк очерет. Земля щоночі вкривалася намороззю, а на ставку коло берегів уранці плавала то-

ненька крига Водорослі спустились на дно. Усе живе лагодилося до довгого зимового сну. Не падали духом лише водяні жуки. Вони навіть неначе повеселіли і пуринали у холодній воді. Небо довший час було похмуре. За сей час наша рибка рідко коли випливала на прогулянку. Вгледіти її можна було тільки в більш-менш сонячний день, а інший час вона пробувала в глибині. Однієї ночі земля вкрилася сніговим килимом. Ударили морози, і став вкрився прозорою кригою. Лід усе товщав і товщав. Як жили мешканці ставу під крижаною стелею, мені невідомо.

О. СВИТАНОК

* * *

Ріка весь час текла по густому лісові. По деяких місцях вона широко розливалася, утворювала непрохідні болота і бездонні трясовини.

Береги її густо поросли очеретом і осокою, а поверх був вкритий листям та квітами купави.

Тут безліч дрібних острівців з невеликими деревами і високою травою. На одному з них зробила собі гніздо дика качка.

На сій річці водилося багато різного птаства. Тут гніздилися сірі качки, гуси, кулики, і по берегах у лісовій гушці мешкали бекаси та вальдшнепи.

Сиза качка недовго працювала над своєю кватерією. Вона просто умняла жорстку траву під віттям куща, поклала декілька пір, що почали (увитгарати) у неї на грудях, і гніздо було готове.

Через два тижні у гнізді вже лежало 10 яєць, і качка готувалася стати матір'ю.

Вона багато плавала між очеретами, пурнала і ловила різних комах та дрібних рибок собі на їжу. Після перельоту вона од'їлася і могла сідати на яйця.

Настав чудовий ранок. День, у який мусили почати лупитися каченята.

Сонце підбилось вище і заглянуло з-за дерев в глиб лісової річки. Вода текла помалу і відбивала його в собі. Плотки і окуні плавали зграями на поверху і грілися під теплим промінням. Щуки, немов палки, нерухомо стояли під прикриттям водорослів, а іноді плескалися і підскакували високо угору. А коло берегів в комишах брюхалися величезні лини та соми. Високо в небі парив орел, а над водою літав яструб-риболов.

КУРЯЧЕ ПОДВІР'Я

Дія I

Хохлатка. Ну, коли се будуть у мене дітки? Вже, слава Богові, сиджу три тижні, а все нема. Яець багато, але ні одне не надкльнулось. Може, вони вмерли... *(плаче)*.

Прибігає Білка.

Білка. Є вже діти?

Хохлатка. Ще й не пищать.

Білка. Ну, до побачення! Мені ніколи, я обіцяла зайти до Пеструхи.

Хохлатка. Трошки почекайте! Мені сумно.

Білка. Довго не можу. Там будуть Довгохвостка і Чорнак.

Хохлатка *(зітхаючи)*. Так і я пішла гуляти і не сіла раніше на ячки: тепер у мене були б уже діти.

Білка. Ну, я вже піду. Може, ввечері забіжу.

Прощаються. Хохлатка зостається сама. Вона замислюється і прислухається.

Хохлатка. Здається, щось пискнуло. Еге, еге, от і ще раз!

Шкаралупина одного яйця тріскається, і звідтіля показується жовтенький носик, а потім і мокра голівка.

Хохлатка. Слава Богові, уже один є. Є. Я назву його Первачком.

Тим часом, як вона се сказала, щось знову тріскається, і Первачок викотився з яйця, жалібно запікавши.

Хохлатка. Нічого, нічого! Ти обсохнеш і станеш на ніжки.

Дія II

Хохлатка іде з клуні і веде за собою п'ятеро дітей.

Діти з радістю дивляться на сонечко, яке так гарно сяє, на зелену травичку, яка так гарно зеленіє, на блакитне-блакитне небо, по якому пливе сонечко.

Первачок. Ви ще малі й мусите йти ззаду, а я вже великий і піду попереду.

Рябок. А що, як нападе на нас отой великий собака?

Хохлатка. Нічого, він не вкусе.

Рябок. А що то за красень?

Хохлатка. А то твій батечко. Він зветься Чорнак. Кра-
щого за його нема на світі.

Жовтушка. А він і мені батько?

Хохлатка. Звичайно, і тобі. Він батько і Первачка,
і Піскушки, і Рябка, і Бурочки, і тобі. А я його жінка. Він усіх
курочок дуже любе і від злих ворогів боронить.

Прибігає Пеструха.

Пеструха. О, які у вас гарні дітки!

Хохлатка (з гордістю). Еге ж!

Пеструха. А що то у вас за гарненька дівчинка?

Хохлатка. Се моя остання дочка. А се мій синок Пер-
вачок.

Пеструха. У вас всі дуже гарні дітки. Тільки дуже мало.

Хохлатка. Так Бог дав. Яець було одинадцять, а курчат
всього п'ятеро.

Пеструха. А в нас були вчора танці. Я й не знала, що Бі-
лочка так гарне танцює! Прямо залюбуєшся. А Чорнак, Чорнак!
Як він танцює! Від нього не можна відірвати очей. Довгохвост-
ка — та тільки дивилася та хвалила.

Хохлатка. Я давно знала, що Чорнак добре танцює, але
про Білочку нічого не чула.

Хохлатка іде до курей, які її вітають.

Дія III

На дворі стоять Чорнак, Хохлатка з дітьми, Пе-
струха і Білка.

Чорнак. Коли се прийде Довгохвостка?

Пеструха. Я бачила, що вона пішла за двір і греблася
в соломі.

Довгохвостка вбігає в двір.

Хохлатка. А побачте, що у мене! (І вона кладе на пісок
велику гусінь).

Пеструха. Я знайшла, я з'їм!

Пеструха і Довгохвостка кидаються до гусіні. Одна хапає за
голову, друга за хвіст.

Довгохвостка. Се моя!

Враз гусінь розривається, і Довгохвостка з Пеструхою пада-
ють на землю. Кожна кричить, і кавалочки гусіні випадають
у них з дзьобів. Білка підскакує і ковтає їх.

Довгохвостка (до Пеструхи). Ти з'їла мою гусінь!

Пеструха. Брешеш!

Чорнак (всміхаючись). Ну чого сваритесь із-за якоїсь гусіні? Білуха її з'їла в той час, коли ви лежали догори ногами.

Пеструха (до Білухи). Геть, злодійко, з нашого подвір'я!

Довгохвостка. А ти ще смієш звати Білку злодійкою?

Пеструха (сумно). Се правда. Забудьмо сей випадок.

Довгохвостка. Я вас на сей раз прощаю!

Всі разом. Слава Довгохвостці за її добрість! Слава!

У цей час роздається «крре», і всі кури кидаються куди хто попало. Білка падає під паркан, буцім мертва. Пеструха біжить в клуню і забивається в сіно. Хохлатка з усього розмаху налітає на Довгохвостку, збиває її з ніг і сідає біля клуні. Діти ховаються під неї. Довгохвостка теж забивається в сіно. А Чорнак стає на порозі клуні і, розстовбурчивши пір'я, дивиться угору.

Шуліка тікає.

29 грудня 1916 р.

Примітка автора: «Крре» півень кричить, коли бачить шуліку.

РУДЬКО

(життєпис одного півня)

Оповідання

Отже, я розповім вам про півня. Не про величезного слона чи хижого лева, а про звичайного півня, яких ви безліч бачили за своє молоде життя. Ви, може, не пригадуєте, але я знаю, ще колись ви були з ним в дуже близьких відносинах. Він непереможно вабив вас до себе яскравістю барв та дзвінким голосом, і ви, пручаючись в обіймах матері, тяглись до нього малими рученятами.

Згодом, коли ви навчилися ходити та копатись в піску посеред подвір'я, ви відчули до нього пошану. Ви уступилися йому з дороги або, кинувши всі скарби, стрімголов бігли в сіни і причиняли за собою двері, коли він надходив занадто близько. Ще за якийсь час ви шпурляли в нього тоді, як виводив свою голосну пісню, грудками, і, нарешті, він став для вас зовсім бай-дужим. Предивний птах із закрученим хвостом перестав для вас існувати.

І от роки ви тішитесь з літа, нудьгуєте взимку і менше знаєте про те, що твориться в душі вашого колишнього приятеля, ніж він, що відчуваєте ви!

Сором! Сором! Отож — про півня. Слухайте!

* * *

В сніях було душно, і сіра чубата квочка, що два дні тому була перенесена сюди з прохолоди стайні, часто дихала розкритим дзьобом. Квітневе сонце таки добре припікало! Можна було б устати й напиться з мисочки, що стояла коло гнізда, але вона досиджувала сьогодні свій двадцятий день і обурювалась на саму згадку про воду чи пшоно, яке лежало поруч золотою купкою, не зачеплене ще від позавчора. Двадцять днів! Це вам не хруща проковтнути!

Її майже голі від сидіння груди горіли останнім огнем, який могла видушити матерня любов з виснаженого тіла. Ще доба,— ні, не доба, ще кілька годин — і прийде найщасливіший мент її життя, мент, за який можна віддати все, витерпіти всі муки!

Яйця були якраз в міру теплі, й, перевертаючи їх ніжно дзьобом з одного боку на другий, вона всією своєю істотою відчувала в кожному маленьке скорчене тільце і величезну силу життя, що його наповняла. Година ще!

А проте я не оповідатиму, що сталося за годину. Я не малюватиму вам щастя матері, коли тріснула перша шкаралупина і почулось жалібне хлипання немовляти. Я не маю для цього гідних барв. Не згадуватиму і всіх тих переживань, що їх мали нові мокрі громадяни світу, коли ступили на межу свідомого життя. Вони мало чим різнилися від ваших власних, коли ви були в такому становищі. Безліч незрозумілого, дивного і сила неприємного, як-от шкаралупка, що не хоче одстати від пупика, або погана колюча соломина.

Прийшла господиня і, вийнявши, щоб не подушилися між яйцями, тих, що вже обсохли, поклала в решето та поставила на піч. Тут зібралися вони всі п'ятнадцять (не було ні одного бовтуна чи заморока), тут навчилися підводитись на ноги і вперше відчули голод, що відтоді став їх найвірнішим товаришем на ціле життя.

Здебільшого лежали вони, притулившись одне до одного, і тихенько пищали, немов заспокоювали самі себе. Якийсь заворушиться, і всі прокидаються зі свого напівсну та вибухають жалібним лементом.

ЗМІСТ

ПРОЗА	3
Дивна подорож	5
Скеля	7
Весняний гість	8
Хитрий математик. Наука чудес (відділ Алгебра)	9
Казка про кривду та правду	10
Під водою і коло неї	12
«Ріка весь час текла...»	15
Куряче подвір'я	16
Рудько (життєпис одного півня)	18
ПОЕЗІЯ	33
<i>ВІРШІ НАЙРАНІШІ</i>	35
Корови	35
Вівці	35
Весна	35
«Не зірвеш сонця, кат, з небес...»	35
«За шмат гнилої ковбаси...»	36
Товарообмін	36
На роковини Тараса Григоровича Шевченка	36
«Зима панує над селом...»	37
«Вже перший сніг, мов ковдрою товстою...»	37
«Сутінь вечірня...»	38
<i>ЖАРТИ, ПАРОДІЇ Й ЕПІГРАМИ</i>	38
«Святки, іменини, вистави...»	38
Що?	39
Епіграма на Олю Кушнір	39
«Олю мила, хоч сьогодні...»	39
В альбом панні О. К.	40
Романс	40
«Моя Аркадіє чудова!»	41
На Юрія Косача	41
<i>ВІРШІ ДЛЯ МАРИНИ АНТОНОВИЧ</i>	42

«Їдала ти поміж сестричок...»	42
«Панове, не дивуйтесь...»	42
«Між юрбою дріб'язково-сірою...»	43
«Ах, ці літні, ці червоні вишеградські ранки...»	43
«Він не їде...»	44
Дон Кіхот	45
«Коли, як свічка, догорає рік...»	46
Негритянський божок	47
ВІРШІ САТИРИЧНІ	48
Метаморфози.	48
«Ну, та й чистять, ну, й чухрають...»	49
«Вже ціла зграся збіглась їх...»	50
З ЦИКЛУ «КРЕМІНЬ» 1931	50
Чорно-синяву ринь гризучи	50
Зайнялось неземними огнями.	51
Мабуть, судилось мені	51
Полінезійці	51
З ЦИКЛУ «КАМІНЬ» 1932.	52
Напинайте рогожі вітрил.	52
Риплять і квилять	52
Знаю добре	53
Ах, узліссям іти фіялковим.	53
Злотний порох	54
Приходили	55
Бог ясний між людьми ходить.	55
З ЦИКЛУ «БРОНЗА» 1932.	56
Долини падають	56
Світанок	56
Легко і ясно лежати	57
Пісня про ворога.	57
З ЦИКЛУ «ЗАЛІЗО» 1932	58
Душа обважніла	58
Надокучили вівці й кози	58
Ольбієць.	59
Товариш	59
Полісся.	60
Вікінг.	60

Поворот	61
Люкреція	61
<i>РІНЬ (Львів, 1935)</i>	65
Рінь	65
Л. Мосендзові	65
«Скільки сонця летється на землю...»	65
«Вечір. Я дивлюсь на сині скелі...»	66
«І блиснули на сонці ножі...»	66
«Поля — облоги і бур'ян...»	67
«Вчора лишилися за нами у мряці ліси...»	67
Галли	67
Новобранець	68
Готи	68
«Тісно увечері. Душать прокурені стіни...»	68
Змій	69
Нічний напад	69
«Наш табор між чагарниками...»	70
«Хтось метнув неминучу стрілу...»	70
Монастир	71
Акваріум	71
Присвята	72
Робітня	72
«Страшно в горах вночі в самоті хати...»	73
Революція	73
Піхотинець	73
«Дванадцять літ кривавилась земля...»	74
«Пройшли пурпурні фенікійські дні...»	74
«Заходить сонце. Кане тишина...»	75
«Воно зросло з шукання і розпуки...»	75
«На полях сторожкого сьогодні...»	75
«І дні, і ночі. — Та ж коли, коли?»	76
«Нащо слова? Ми діло несемо...»	76
«І жили у розкошах, слабі і блудливі...»	77
Страшний суд (примітив)	77
Візія	78
«Був же вік золотий...»	79
«На трьох горбах під знаками орла...»	80
Ганнібал в Італії	81

<i>ВЕЖІ (Прага, 1940)</i>	.83
Городок 1932	.83
Незнаному воякові	.88
<i>ПІДЗАМЧА (1946)</i>	101
Підзамча	101
Яблуня нагорі	101
Алябастер	102
Шякунтала	102
Муки Св. Катерини	102
Сонна венус	103
Голландський образ	104
Порцеляна	104
Диліжанс	105
Пороша	105
Воно дощем спадає золотим...	105
Люкреція	106
Пророк	107
Глухо храми упали...	107
Триптих	108
Дні зводяться і падають за кін	109
Пророк	110
Ясне мерехтіння кіна	111
Гігантомахія	112
<i>ПОЗА ЗБІРКАМИ.</i>	113
«Милий друже, як тяжко зносив я...»	113
«Спинилися, зацьковані, нужденні...»	113
«На горі під лісом — біла хатка...»	113
«Всю ніч ревіло хижим звірем...»	114
«О Україно! Хай нас людство судить...»	114
«Не жалощі на ріках вавилонських...»	115
«Я не знаю, чому мені сумно...»	116
Навзікая	116
«Поцілуєш, різко і суворо...»	117
«Все бурхливіші крила негоди...»	117
Гарматчик	117
«Знов вітри над землею, вітри...»	118
«Давнім трунком, терпкістю Калли...»	118
Розрив	119

«Тридцять днів ішли ми через пущі...»	119
Дон Хозе	120
Молитва	120
«Десь ти ходиш, діво невинна...»	121
Присвята	121
Весна	122
Зима	122
«Здригаюся і залишаю форум...»	123
Змовники	123
Зимовник	123
«І вірити, і прагнуть — не вотще...»	124
«Ще, слава Богу, є такі...»	125
«Ріки знов увійшли в береги...»	125
«На небі хмара — вічність і світи...»	126
«Краса, розмріяна краса...»	126
«Маленька кузька, кола на воді...»	127
Геологія	127
Антропологія	128
«Як сьогодні: обоз, колони...»	128
Пластовий капелюх	129
«Б'є три години на міській вежі...»	130
«І нудьга ж осінньої негоди!»	130
«Ми вийдем жорстоке зустріти...»	132
«У Цезаря, в одній з останніх книг...»	132
«На темних кладках сивої ріки...»	133
Японії	133
Межа	134
ПУБЛІЦИСТИКА	135
<i>ОСВІТА Й ВИХОВАННЯ . . . . .</i>	<i>137</i>
Весняні ігрища молоді	137
Українське дошкілля	139
Виховання молоді	142
<i>ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО . . . . .</i>	<i>145</i>
Героїзм в українській усній словесности	145
Передмова до «Золотого Слова»	146
XIX століття.	147
Два світовідчування.	147

Голод і сучасна українська література	153
Василь Мисик.	161
Дмитро Фальківський	169
Войовнича неокласика	178
Сучасна українська поезія	184
КУЛЬТУРА	198
Український побут.	198
До проблем культурної ділянки.	198
Облога культури	212
Українська культура.	218
Культурна політика українського націоналізму	242
Націоналістична культура	246
В авангарді героїчної доби (До проблеми націоналістичної культури)	248
ПОЛІТИКА	258
Українська історична свідомість	258
Український міг	273
Евген Коновалець	282
Вояки-будівничі	291
Дух руїни. По сторінках історії	301
У двадцятиліття	314
Український націоналізм.	317
Наші завдання	326
Дух руїни	328
У свят-вечір (Різдвяна відозва ОУН на Землях)	333
Хотіння бути	334
ЛИСТИ.	335
До О. Олесья 16.11.1921	337
До О. Олесья 1921 року	339
До О. Олесья Березень, 1921	340
До О. Олесья 07.05.1921	342
До О. Олесья 26.03.1922	342
До О. Олесья 27.03.1922	344
До О. Олесья 25.05.1922	345
До О. Олесья 1922 року	346
До О. Олесья 14.11.1922	347
До О. Олесья 1922 року	348

До О. Олеся 1922 року	349
До І. Грачевої 07.04.1927.	349
До Людмили Красковської	350
До О. Олеся та В. Кандиби	350
До Марини Антонович	352
До Людмили Красковської	353
До О. Олеся та В. Кандиби 10.05.1931	354
До Людмили Красковської	354
До О. Олеся 18.05.1931	355
До О. Олеся та В. Кандиби 23.05.1931	358
До О. Олеся та В. Кандиби 25–26.05.1931	359
До О. Олеся та В. Кандиби 31.05–02.06.1931	360
До О. Олеся та В. Кандиби 07.06.1931	362
До О. Олеся та В. Кандиби 07.07.1931	363
До О. Олеся та В. Кандиби 13–14.7.31	364
До О. Олеся та В. Кандиби 14.07.1931	365
До О. Олеся та В. Кандиби 16.07.1931	365
До О. Олеся та В. Кандиби 17.07.1931	366
До О. Олеся та В. Кандиби 13.09.1931	367
До Марини і Марка Антоновичів	367
До Людмили Красковської	368
До Є. Онацького	368
До Є. Онацького	369
До Є. Онацького 10 травня 1939 року	369
До Є. Онацького 25 травня 1939 року	370
До Є. Онацького 1939 року.	371
До Є. Онацького 30.10.1939	372
До Є. Онацького	373
До О. Олеся та В. Кандиби 15.07.1941	373
До О. Олеся 1943 року	374
До О. Олеся та В. Кандиби 01.01.1944	374